

Svend Aage Møller

BORNHOLMS HØJSKOLELIV

UDGIVET I ANDLEDNING AF
BORNHOLMS FOLKEHØJSKOLES
100 ÅRS JUBILÆUM
DEN 3. NOVEMBER 1993

Udgivet af Bornholms Reklamebureau
i samarbejde med Bornholms Folkehøjskole
Tak til Sparekassen Bornholms Fond, som ved en
generøs gave har gjort udgivelsen mulig
Produktion: Bornholms Reklamebureau
Trvk: Bornholms Tidende
ISBN 87-984753-0-4

BORNHOLMS REKLAMEBUREAU
NEXØ 1993

Indledende bemærkninger

I indeværende år, 1993, er det 100 år siden, Bornholms Højskole på sit nuværende sted ved Ekkodalen begyndte sin virksomhed. Der havde været forberedelser hele foråret 1893, den 16. juli blev grundstenen nedlagt, og den 3. november begyndte den sin virksomhed som højskole.

Det er i den anledning, denne bog udsendes - ikke som et festskrift direkte i anledning af jubilæet, men en skildring af den bornholmske højskolebevægelses historie.

Den første begyndelse blev imidlertid gjort længe før 1893.

Det skete i Åkirkeby allerede i 1856, men det blev ret kortvarigt. I 1866 begyndtes der så småt igen, denne gang i Sandvig, og fra da af har der med enkelte korte afbrydelser været holdt højskole på Bornholm lige siden. Efter to år i Sandvig var det fra 1868 på Pæregård i Østerlars, og fra 1870 i en nyopført skolebygning i Østermarie.

Virksomheden i Østermarie måtte imidlertid opgives i vinteren 1892-93. Arbejdet dér havde imidlertid ikke været forgæves. Det ser i høj grad ud til, at der var lagt et godt fundament for en videreførelse på et nyt sted, da man kørte fast i Østermarie. Det blev så den nuværende højskole ved Ekkodalen, som har fungeret lige siden.

Nærværende bog indeholder som første del en kort oversigt over hele forløbet fra den første begyndelse i 1856 og helt frem til nutiden.

Dernæst følger som anden del en detaljeret skildring af de første højskoler indtil skolen i Østermarie måtte ophøre.

Derefter følger som tredje del en udførlig skildring af virksomheden på den nye højskole ved Ekkodalen frem til 1945.

Endelig er der som fjerde del en statistisk bearbejdning af sidstnævnte skoles elevhold i tidsrummet 1893-1953.

Når jeg indleder bogen med en kort oversigt over hele historien, er det, fordi denne skulle give mulighed for hurtigt at skaffe sig et overblik over hele forløbet. Derefter skulle det være muligt at "plukke" i resten af skildringen inden for områder, der eventuelt har den enkelte læsers særlige interesse, f.eks. den tid,

man selv har været elev e.lign. samtidig med, at man kan bevare overblikket ved hjælp af oversigten.

Når jeg slutter den detaljerede skildring med 1945, er det af flere grunde. Først og fremmest det historiske forhold, at antallet af bornholmske elever efter den tid blev så lille, at skolens rolle som lokal højskole reelt var udspillet.

Og da det under arbejdet blev klart for mig, at der med hensyn til denne funktion som lokal skole er klare sammenhænge mellem højskolen i Østermarie og den nye ved Ekkodalen, er jeg kommet til den slutning, at det historisk set er langt vigtigere at få registreret den ældste højskolehistorie nu ved denne lejlighed, da den ellers kunne være i fare for at gå helt i glemmebogen.

Tiden efter 1945 blev i mange år én lang, sej kamp for skolens overlevelse, og herunder skiftede den karakter til en i princippet landsdækkende højskole med de samme betingelser som alle andre, men med det ikke ubetydelige handicap, at den ligger i en yderkant af landet. En stor del af denne historie har jeg ganske vist allerede bearbejdet, men den hører naturligt hjemme sammen med en skildring af det videre forløb frem til i dag. Når det ikke er med her, men må vente til en eventuel senere udgivelse, har det noget at gøre med et par andre grunde til at standse ved 1945. Det er dels bogens omfang, dels at jeg efter et intenst arbejde har behov for et pusterum, og endelig dels på grund af tidnød.

Lidt forenklet sagt drejer meget af den lidt ældre historieskrivning om de danske højskoler sig i det væsentligste om tre forhold: 1) de idéhistoriske forudsætninger, 2) de enkelte højskoler som institutioner og 3) disses forstandere. En af denne skoles forstandere, Thomas Thomsen, skal således et sted have skrevet, at han ikke kunne få øje på nogen lærerstand i højskolernes historie.

Jeg har her forsøgt at anlægge et bredere sigte. Skolens ledere er fortsat tilgodeset i betydelig grad, da de som noget selvfølgelig blev betragtet som hovedpersonerne og reelt også var det. Men i det omfang, kvinderne har gjort det muligt, er også lærere, bestyrelsesmedlemmer, aktionærer og andre inddraget i skil-

dringen. Desuden har jeg lagt megen vægt på, at såvel hovedpersonerne som tidligere elever selv kommer direkte til orde i skildringen. For de sidstnævntes vedkommende er det især ved erindringer, vi har bedt dem skrive, eller ved andet tilgængeligt materiale. Det har medført, at der en del steder er ret hyppige skift mellem citaterne og min tekst. Det gør uvægerligt skildringen sværere at læse i sammenhæng, men sådan har jeg altså valgt at gøre det. Specielt i erindringsstoffet er der uundgåeligt nogle gentagelser, men de er dog tilstræbt begrænset til det mindst mulige.

(Noget af det citerede stof fra den ældste tid, specielt af Lucianus Kofod og Julius Bon, men også i nogen grad senere stof af Andreas Hansen, har i de originale kilder et væld af fremhævelser - og endda ekstra fremhævelser inden for disse. Af hensyn til tekstens udseende og lettere læselighed er disse fremhævelser udeladt her i bogen. Enkelte af dem er dog markeret med anførselstegn).

I skildringen som helhed har jeg endvidere forsøgt at inddrage så mange sider af højskolevirksomheden som muligt, lige fra det overordnede formål med virksomheden, ånden bag det hele så at sige, til undervisningen, det daglige liv, og ikke mindst de mange praktiske forhold og økonomiske problemer, der også var en uundgåelig del af foretagendet. Og ligeledes hvordan de største af disse ting flere gange blev klaret ved store indsamlinger af penge blandt "højskolens venner" rundt om på øen.

Udover det har jeg så vidt muligt forsøgt at kaste lys over skolens funktion som lokal højskole - så at sige dens samspil med det bornholmske lokalsamfund. Det kommer især til udtryk i de statistiske analyser i den sidste del, men hvor kilderne har gjort det muligt, har jeg også i den almindelige skildring forsøgt at indkredse den grundtvigske højskolebevægelse lidt nærmere.

Når det gælder den ældre tid, især før 1893, men i nogen grad også helt frem til 1923, så er kildematerialet noget "ujævnt", og det bærer fremstillingen naturligvis præg af. Der er en del "bare pletter", som man gerne ville have nærmere belyst, men må lade ligge, fordi der ingen relevante oplysninger findes. Noget lignende kunne siges om billedmaterialet, som man godt kunne ønske havde noget større spændvidde såvel med hensyn til spredning i tid som i motiverne art. Ved lån af nogle private fotoalbum er det dog lykkedes at få lidt mere med end de "officielle" elevbilleder. (Hvor intet andet er nævnt i billedteksterne, er billederne nogle, der er fundet i skolens gemmer, eller nogle, vi har fået foræret i forbindelse med indsamlingen af kilder).

Som det vil fremgå, har jeg fundet det naturligt i hovedsagen at lade de enkelte forstanderes "regeringstid" danne grundlag for kapitelinddelingen.

Fremstillingen inden for de enkelte kapitler er for det meste tematisk, således at de enkelte emner behandles hver for sig. Dog er Andreas Hansens ret lange forstandertid på 17 år til dels opdelt i tre perioder, således at dette kapitel er en kombination af en tematisk og kronologisk fremstilling.

Det er resultatet af 12 års arbejde i en væsentlig del af min fritid, der fremlægges i denne bog. Det er dog ikke hele arbejdsresultatet. For at kunne lave en fyldestgørende statistik var det nødvendigt at efterforske elevernes hjemsteder og familieforhold, og det førte mig også ind i et slægtshistorisk arbejde, som viste sig at være meget givende og interessant. Uden dette som "sidegevinst", er det ikke sikkert, at de statistiske analyser var blevet så udførlige, som de er. Jeg håber, der i tidens løb vil blive mulighed for at udgive større eller mindre dele af dette stof også.

Allerede mens jeg læste til lærer på Den frie Lærerskole i Ollerup, havde jeg en drøm om engang at foretage noget forskning i højskolens historie, og det ville selvfølgelig være naturligt at begynde dér, hvor man fik sit virke.

Kort efter at jeg i 1967 blev ansat her på Bornholms Højskole, orienterede jeg mig derfor om skolens historie, som den fremstilles i forskellige artikler, og året efter lavede jeg et projektarbejde med eleverne i anledning af, at det om efteråret var 75-året for skolens oprettelse. Senere skrev jeg til årsskriftet en slags historisk kavalgade over noget af stoffet.

Siden lå det ret stille i mange år. Det skyldtes dels travlhed i arbejdet, men også til dels, at jeg i første omgang fandt udviklingen her på Bornholm noget atypisk, og at den derfor forekom knap så interessant som den store "hovedstrøm". Det hed sig således, at den første begyndelse i Åkirkeby var mere landbrugsskole end højskole, og desuden syntes det en fastslået kendsgerning, at hele højskolebevægelsen som inspiration havde en udpræget pietetisk vækelsesprædikant. Dertil kom den underligt "urolige" begyndelse med skolevirksomhed flere steder inden der endelig blev oprettet en "rigtig" højskole.

Efterhånden som jeg fik lidt mere viden - specielt om højskolerne i bredere almindelighed - ændredes dette billede dog noget, og i 1981 skete der så det, at daværende socialinspektør i Åkirkeby, Werner Hansen, gjorde mig opmærksom på, at det i samme år var 125-året for den første begyndelse i Åkirkeby. Det følte jeg, der måtte gøres noget ved, så det blev markeret ved, at jeg holdt et foredrag om temaer i højskolens historie på efterårsmødet samme år. Foredraget blev senere optrykt som artikel i årsskriftet.

I de forløbne 12 år siden da har jeg så arbejdet videre med stoffet, i den første fase godt hjulpet med indsamling af kildemateriale af min kollega, Steen Balle.

Under arbejdet er de førnævnte - atypiske - ting blevet afgørende korrigeret. Det er desuden blevet mig klart, at forløbet her på Bornholm ikke er noget særtilfælde, men tværtimod meget ligner en hel del andre højskolars udvikling. I denne som i flere andre sammenhænge kunne man derfor godt betegne Bornholm som "Danmark i en nøddeskal". I næsten alle forhold, hvor det er muligt at drage sammenligninger mellem forholdene omkring de bornholmske højskoler og forholdene for højskoler i resten af landet, er der i hvert fald betydelig overensstemmelse.

Og netop fordi Bornholm er et så klart afgrænset område, og Bornholms Højskole i hovedsagen var henvist til at være en lokal skole, har det især i den statistiske del givet nogle formentlig ret enestående muligheder for at klarlægge forholdet mellem skolen og det omgivende samfund. Bornholm er muligvis det eneste sted i landet, hvor en sådan analyse kan foretages - bl.a. fordi øens begrænsede størrelse også gør det overkommeligt.

Det er ikke mindst under dette perspektiv, at hele dette arbejde har været lærerigt og givende, selv om det også har været noget af en kraftanstrengelse at få gjort færdigt.

Arbejdet med kildestoffet har imidlertid også belært mig om, hvor let historiske "sandheder" kan opstå, uden at de har ret meget hold i virkeligheden. Det vil der være nogle eksempler på undervejs.

Jeg vil gerne i denne indledning sige tak til alle, der i en eller anden henseende har medvirket til bogens tilblivelse. Det gælder i første række min kollega,

Steen Balle, som jeg takker for godt samarbejde om at indsamle kilder i den indledende fase. Han fandt frem til nogle kilder, især et stort erindringsværk af en elev fra 1890-erne, og fik et interview med forstander Gamborg Nielsen, uden hvilke skildringen havde manglet nogle meget væsentlige elementer. Desuden tak til Steen for den første korrekturlæsning af det færdige manuskript.

Dernæst vil jeg gerne sige tak til alle de mange rundt omkring på Bornholm og enkelte ovrefra, der har overdraget os billeder eller andet relevant kilde-materiale, der beredvilligt har skrevet skildringerne om deres egen højskoletid eller givet oplysninger om tidligere elever eller andet, det være sig skriftligt, ved mange telefonsamtaler eller ved personlig kontakt. Særlig tak til Hans Markussens slægtninge for lån af hans livserindringer, til Henning Køie og Grete Kusk for foræringen af vandrebogen "Ekko", til Inger Marie Larsen, Åkirkeby, og Ulrik Langskov Hansen, Rønne, for lån af forskelligt meget værdifuldt materiale og til sidstnævnte for lån af private fotoalbums fra Andreas Hansens og Frode Aagaards tid. Desuden særlig tak for mange oplysninger om gamle elever til Kirsten Jørgensen, Åkirkeby, Elsebeth Brandt og Elin Dam, Neksø, Inger og Knud Villy Andersen, Østerlars, og Kirsten Müller, Åkirkeby. Til sidstnævnte ligeledes tak for lån af et privat fotoalbum.

Det har alt sammen været med til at danne et fuldstændigere billede af den folkebevægelse, der førhen var den afgørende forudsætning for højskolens eksistens og trivsel.

Bornholms Højskole i april 1993
Svend Aage Møller